Sverre Bagge. *From Gang Leader to the Lord's Anointed: Kingship in "Sverris saga" and "Hákonar saga Hákonarsonar."* The Viking Collection 8. Odense: Odense University Press, 1996. 175 sider.

Med denne bog har den norske historiker Sverre Bagge føjet endnu en videnskabelig frembringelse til sit omfattende forfatterskab. Dette samler sig især om norsk politisk historie i 12. og 13. århundrede, og med sin baggrund i det latinske har forfatteren gerne inddraget europæiske forhold i sine studier. Titlen på den foreliggende bog lader umiddelbart læseren formode, at der her skal blive tale om en udvikling fra noget hjemligt norsk til samtidens europæiske forhold; men der er egentlig ikke megen overensstemmelse mellem bogens indhold og dens titel *From Gang Leader to the Lord's Anointed*. Bogen bringer først og fremmest en gennemgang af sagaerne om kong Sverrir og om Håkon Håkonsson. Især to temaer heri er fremherskende: militær aktivitet og politisk magtudøvelse. Det førstnævnte er så afgjort det tema, som giver bogen tyngde og fremadrettethed.

Sagaen om Sverrir Sigurdsson er en enestående kilde til viden om krigsførelse, både til lands og til søs. Dette gælder ikke kun for Norges vedkommende; thi set i et bredere perspektiv er de mange detaljerede kampskildringer i sagaen ret enestående for det 12. århundredes Vesteuropa. Vi befinder os i en tidsalder, da kirken endnu besad et vist monopol på at afgøre, hvad det var tilladeligt at føre krig om. For den romerske kirke var *pax* et ideologisk hovedmål—*pax Dei* og *treuga Dei*—, og generelt bedømtes krigshandlinger som noget forkasteligt. Og da det tillige langt op i middelalderen var kirkens folk, som sad på skriften, var detaljerede skildringer af krigshandlinger ikke noget, som klosterfolk og præster skrev om. I det nordlige Europa, hvor kristendommen vandt indpas forholdsvis sent, gjorde den gamle germanske konkurrenceånd—gerne manifesteret i krigshandlinger—sig fortsat gældende, nært forbunden, som den var, med den etiske forståelse af heroisme. I den norrøne litteratur har vi bevaret viden om kamp og strategi i Nordeuropa i ældre tid. Militære aktiviteter er imidlertid frem til sidst i 13. århundrede en forsømt kildegenre inden for forskningen; og Bagges interessante gennemgang på det felt må siges at falde på et tørt sted. Kong Sverrir var en enestående strateg både i sin egenskab af admiral og som general. Englænderen Geoffrey Malcolm Gathorne-Hardy skrev en monografi over Sverrir, *A Royal Imposter: King Sverre of Norway* (London: Oxford Univ. Press, 1956). Et barn af den britiske sømagt var her opmærksom på *Sverrissagas* enestående kildeværdi inden for militærhistorien.

Noget af det mest spændende ved den foreliggende bog er gennemgangen af Sverrirs taler til sine mænd forud for kamp, og sammenligningen af talen med kampens forløb. Bagge drager nogle generelle paralleller til Sverrirs måde at føre krig på, således Gustav Adolfs kamp mod Tilly ved Breitenfeld og Hannibals sejr over den romerske konsul ved Cannae. Nu udspillede begge disse slag sig på landjorden; men hvor Sverrirs strategiske geni træder klarest frem, er i kampe til søs. Det er her nærliggende at tilføje endnu et eksempel i samme retning. Nordmanden Peder Wessel, alias Tordenskjold, stod i begyndelsen af 18. århundrede i spidsen for den dansknorske flåde. Under et stort søslag kunne han forlade kommandoskibet og lade sig ro omkring i en båd for at analysere situationen på nært hold. Sverrir betjente sig af en lignende taktik. Nu var Wessel af en gammel Trondheimfamilie, og Trondheim havde været kong Sverrirs fortrukne domicil. Mon Peder Wessel har ladet sig inspirere af sin landsmands taktik ved søslag?

Til belysning af kong Sverrirs militære strategi og af hans kamptaler i forbindelse hermed har Bagge indgående omtalt, hvad der i sagaen fortælles om slaget i 1184 ved Fimreite, beliggende midt i den lange og trange Sognefjord. Midt på den lyse sommerdag sidder kongen her og spiser middagsmåltid sammen med sine mænd; og de bliver fuldkommen overrasket af Magnus Erlingsson, som kommer fra Danmark med en stor flåde på 24 skibe og med et følge omfattende også en del norske stormænd. Sverrir havde kun 16 skibe; men desuagtet tilføjede han modstanderne et knusende nederlag. Kong Magnus faldt, tillige med de fleste norske stormænd, som fulgte ham her; og Sverrirs

kongedømme blev herefter kraftigt styrket. Der er således, som Bagge skriver, noget uforklarligt, ja næsten mirakuløst ved udfaldet af dette slag.

Sverrissaga bliver til at begynde med skrevet i Norge med kongen selv som fortæller, men fortsættes siden i Island. Her har Sverrir kunnet sende skriftlige meddelelser til Þingeyri. Den islandske kirke hørte under Trondheim ærkebispesæde, og forbindelseskanalerne mellem de to lande var mange. Når det gælder Sverrirs taler, har abbed Karl i Þingeyri sikkert modtaget excerpter heraf sendt af kongen selv; men vedrørende krigshandlingerne har Bagge ikke taget hensyn til den usædvanlig store mængde skjaldedigte, som sikkert fandtes herom. I skjaldefortegnelsen sidst i *Snorra Edda* ("Skáldatal") anføres navnene på hele 13 islandske skjalde, som havde digtet om kong Sverrir. Et lignende antal digtede om Harald Hårderåde, og det er disse to fyrster, som har haft langt de fleste skjalde (*Edda Snorra Sturlusonar,* bd. 3, del 1, red. Konráð Gíslason et al. [København: Legatus Arnamagnaeanus, 1880], 251–86). Nu medtager abbed Karl ikke mange digte i *Sverrissaga,* hvorimod hans klosterfælle Oddr i høj grad benytter og til dels citerer digte om Olaf Tryggvason. Sagaerne om Magnus den Gode og om Harald Hårderåde, som i vid udstrækning er fortællinger om militære handlinger, bygger i høj grad på digtene; og der kan næppe være tvivl om, at det samme har været tilfældet for *Sverrissagas* vedkommende.

En anden klosterfælle, Gunnlaugr, skrev en vidtløftig saga, ligeledes om Olaf Tryggvason, indeholdende skjaldedigte og mange kampskildringer. Og endnu en historiker fra Þingeyri, Styrmir (senere abbed i Viðeyjarklostret), skrev en omfattende saga om Olaf den Hellige Haraldsson, helt i samme stil som de tidligere nævnte. Det er de tre Þingeyrarhistorikere Karl, Oddr og Styrmir, som har givet eftertiden de udførligste skildringer af de bedst kendte slag i tidligere nordisk middelalder: ved Svoldr, Stiklastad og Fimreiti. At benediktinermunkene på Þingeyri vælger denne fremgangsmåde, må bero på indflydelse fra deres nordiske tradition; men som Sverre Bagge rigtigt fremhæver, findes der i *Sverrissaga* mange tydelige hagiografiske træk, som sikkert skyldes den kirkelige baggrund hos sagaens forfattere, abbed Karl og kong Sverrir—selv en veluddannet præst.

Sverrissaga findes bevaret i sin helhed i fire håndskrifter. Bagge har ved sin undersøgelse valgt at benytte AM 327 4º, udgivet af Gustav Indrebø og blandt filologer anset for at bringe den bedste tekst af sagaen. Dette norske håndskrift er fra omkring 1300, men menes (Stefán Karlsson) skrevet af en islænding. De tre andre håndskrifter af sagaen er Eirspennill, ligeledes fra omkring 1300, Skálholtsbók yngsta fra midten af 15. århundrede samt Flateyjarbók fra 1390'erne. *Sverrissaga* i AM 327 4º har muligvis på enkelte kernepunkter angående konflikten mellem Sverrir og kirken fået en diskret drejning i forhold til forlægget. For en historiker må *Sverrissaga* i Flateyjarbók være den mest tilfredsstillende version, og som håndskrift betragtet er den ganske enestående. Abbed Karl rejser til Norge i sommeren 1185 på orlov fra sit embede, hvori han genindtræder i 1188. I løbet af disse tre år skriver han den første del af *Sverrissaga* efter kongens ønske, og denne bestemmer selv, hvad der skal med i bogen. Efter hjemkomsten til Island viderefører Karl værket med kong Sverrirs "vitsorð".

Ved Karls død i 1212 var sagaen færdig. Kort efter blev den afskrevet af Styrmir Kárason, som har udvidet slægtstavlen i indledningen med elementer fra den lærde europæiske urhistorie (Heinz Klingenberg, "Trór Þórr [Thor] wie Trōs Aeneas: *Snorra Edda* Prolog, Vergil-Rezeption und Altisländische Gelehrte Urgeschichte", *Alvíssmál* 1 [1992]: 24–25, 28, 48–49). Dette må være sket før midten af 1220'erne, idet Styrmir ved den tid tager på sit flerårige ophold hos Snorri i Reykholt. Ifølge Magnús Þórhallssons udtalelse i Flateyjarbók var det Styrmirs afskrift af Karls original, som han indføjede i dette store samlingsværk frembragt på høvdingesædet Víðidalstunga. I øvrigt byggede hovedparten af Flatøbogens materiale på skrifter fra klosterbiblioteket på Þingeyri og fra Hólar bispesædes bibliotek. Þingeyri og Víðidalstunga ligger begge ved Húnaflói, og der er mindre end tre timers ridt imellem dem. Vi har ikke kendskab til *Sverrissagas* vej til de øvrige håndskrifter. Men den veldokumenterede vej fra Karl/Sverrir via Styrmir til Flateyjarbók må siges at være nok så

enestående, når det gælder håndskrifter fra omkring 1200.

Det er, som om Bagge ikke rigtig vil bekende kulør med hensyn til, hvornår *Sverrissaga* må antages at være færdigforfattet. Knut Helle har undersøgt *Bǫglungasǫgur* og anført gode grunde for, at dette værk er skrevet i Island ikke længe efter 1210 og må betragtes som en fortsættelse af netop *Sverrissaga* (Knut Helle, *Omkring "Bǫglunga sǫgur",* Universitetet i Bergen, Årbok 1958, Historisk-antikvarisk rekke 7 [Bergen: John Grieg, (1959)]; *Soga om birkebeinar og baglar: Bǫglunga sǫgur,* red. Hallvard Magerøy, 2 bd., Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Norrøne tekster 5 [Oslo: Solum, 1988], 1:15–58).

I overensstemmelse med titlen *From Gang Leader to the Lord's Anointed* bringer bogen en meget grundig gennemgang af kirkens forhold, både den nationale og den universelle kirkes. Og det mærkes, at her er den lærde historiker på hjemmebane. Det har derfor naturligt nok skuffet mig, at forfatteren har erklæret (66 note 55), at han ikke er enig med mig på et vigtigt punkt: min antagelse af, at Sverrir ved indgangen til sin kongerolle både har haft kendskab til og ønsket så vidt muligt at efterkomme de nye norske tronfølgeregler udstedt af ærkebiskop Øystein. Disse henføres almindeligvis til et kroningsmøde i Bergen, som Bagge konsekvent daterer til 1163 til trods for, at Snorri utvetydigt tidsfæster dette møde til året efter, altså 1164 (Werner Ohnsorge, *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten in Deutschland und Skandinavien, 1159–1181* [Berlin: E. Ebering, 1929]; Walther Holtzmann, "Krone und Kirche in Norwegen im 12. Jahrhundert", *Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters* 2 [1938]: 341–400; Geoffrey Malcolm Gathorne-Hardy, "When Was Magnus Erlingsson Crowned?", *Saga-Book* 15 [1957–61]: 346–60; Ólafía Einarsdóttir, "Året 1164 for Magnus Erlingssons kroning", *Gripla* 5 [1982]: 127–47; Erik Gunnes, *Erkebiskop Øystein: Statsmann og kirkebygger* [Oslo: Aschehoug, 1996]; Ólafía Einarsdóttir, "Absalon and the Norwegian Civil War: Christian Ideology of War and Peace", i *Archbishop Absalon of Lund and His World,* red. Karsten Friis-Jensen og Inge Skovgaard-Petersen [Roskilde Museums Forlag, 2000], 37–69, her 61–62 note 14). Ydermere er det netop Snorri som er kilden til vor viden om denne vigtige begivenhed, og hans hjemmelsmænd—hans fosterfader, kongeætlingen Jón Loftsson, og biskop Brandr Sæmundarson, der også var Oddaveri—havde begge været til stede ved mødet (Einarsdóttir, "Absalon" 62–63 note 15).

Den norske kirkehistoriker Arne Odd Johnsen har fremhævet (*Fra ættesamfunn til statssamfunn* [Oslo: Aschehoug, 1948]), at Sverrir ved sin konungstekja på Øreting i 1177 samlede tolv mænd fra hvert af de otte Trondheimsfylker, som skulle udråbe ham til konge, og fremgangsmåden skulle afspejle, hvad der var foreskrevet i "Magnuslovene", altså de nye tronfølgeregler. Sverre Bagge akcepterer Johnsens opfattelse heraf (66), men erklærer samtidig, at det er svært for ham at tilslutte sig mit forslag om, at Sverrir her ønskede at imødekomme kirkens regler (Ólafía Einarsdóttir, "Sverrir—præst og konge", i *Middelalder, metode og medier: Festskrift til Niels Skyum-Nielsen på 60-årsdagen, den 17. oktober 1981,* red. Karsten Fledelius, Niels Lund og Herluf Nielsen [København: Museum Tusculanum, 1981], 67–93). Hvad jeg fremholdt, er ret beset blot en videreførelse af Johnsens synspunkt, som Bagge erklærer sig enig i. Følgelig må både Johnsen og Bagge have forudsat Sverrirs kendskab til disse nye regler, affattede af ærkebiskop Øystein. En vigtig pointe for mig var netop, at Sverrir var præst samt fostersøn og elev af biskop Rói af Kirkebø (Færøerne), som var en af Øysteins lydbisper og i 1162 var blevet viet af denne.

Der gøres i *Sverrissaga* udtrykkelig opmærksom på, at Sverrirs konungstekja i Trondheim var foregået efter både gammel og ny lov. Efter Øysteins tronfølgeregler var konungstekja modsat tidligere blevet et kirkeligt anliggende. At Sverrir er godt bekendt med kirkens kongesymbolik, ses af Samueldrømmen. Heri salver profeten Sverrirs hænder, hvilket netop indgår i en kongevielse, medens en salving af hovedet ville betegne en bispevielse. I min ovennævnte artikel skriver jeg, at Sverrir gør sig umage for at opfylde Øysteins krav et stykke hen ad vejen. Og når Bagge argumenterer, at der var betingelser i de nye regler, som Sverrir ikke opfyldte, så er vi jo ganske enige. Meget rigtigt fremholder Bagge, at Sverrir ikke var legitim af fødsel; men de nye regler var udpræget patriarkalske, og Magnus Erlingsson var jo dattersøn

og ikke søn af en konge. Ydermere fremhæver Bagge, at ingen kan gøre krav på tronen, før den lovmæssige konge er død. Men Magnus havde jo som ikke-kongesøn aldrig været en legitim konge, og ifølge *Sverrissaga* var han blot en usurpator af Sverrirs fædrenearv.

I min artikel fremhæver jeg også, at det må ses som et kirkeligt element, at beboerne i Trondheim ifølge sagaen modtog kong Sverrir således, som det sømmede sig at modtage en konge: de ringede med klokker over hele byen og gik ham i møde i procession, og herefter fulgte den allerede omtalte konungstekja på Øreting. Også dette må være et tegn på, at den lovformelige konungstekja var blevet et temmelig kirkeligt anliggende i henhold til *Sverrissagas* første del. Sverrir ønskede kun at lade sig tage til konge på Øreting, og han lod sig aldrig hverken før eller siden udråbe til konge. Dette tyder på—som ligeledes anført i min ovennævnte artikel—at han også her havde ærkebiskop Øysteins regler af 1164 som rettesnor.

Sverre Bagges udredning af det mentalhistoriske aspekt af *Sverrissaga* rummer flere fine iagttagelser og afspejler hans vidtspændende kendskab til europæisk historieskrivning i middelalderen og til nutidens forskning herom. Hans bog falder i to store afsnit om henholdsvis kong Sverrir og kong Håkon Håkonsson. I begge afsnit argumenterer Bagge på en delvis ny måde, idet han stedse henviser til den pågældende sagas forfatter—den samme fremgangsmåde, som han benyttede ved sit nyskabende værk *Society and Politics in Snorri Sturluson's "Heimskringla"* (Berkeley: Univ. of California Press, 1991). Dette at "textfæra til höfunda" i stedet for som udtrykt i kilderne at *segja fyrir* eller *rita* eller *setja saman* er måske at gå et skridt længere, end hvad der er hensigtsmæssigt. Mest anvendelig er denne fremgangsmåde sikkert, når det gælder *Sverrissaga,* hvor den omhandlede person på én gang er hovedaktør og medforfatter; men den samtidige affattelse sætter også her grænser for forfatterfriheden. Et forfatterskab i henhold til vore dages begreber har kun været praktiseret i nævneværdig grad i de seneste to hundrede år. Det giver næppe særlig god mening at tale om forfatterskab i moderne forstand, når emnet er nordisk historieskrivning i det 12. og 13. århundrede—en mere eller mindre skriftløs tidsalder, da man stadig erindrede og videregav viden kollektivt.

At mundtlig overlevering og litterær fremstilling dengang var temmelig synonyme begreber, manifesterer sig blandt andet i, at ordene *segja* og *skrifa/rita* benyttes i flæng. Naturligvis vil interessen ved eller formålet med en skriftlig fremstilling altid være forfatterbetinget, især med hensyn til hvad der skal medtages, og hvilken understregning der skal gives; og hvor frit dette kan foretages, afhænger jo også betydeligt af den tidsmæssige faktor, således afstanden i tid mellem de skildrede begivenheder og nedtegnelsen heraf.

Når det gælder sagaen om kong Håkon Håkonsson, synes jeg, at Bagges udprægede reference til forfatteren er klart overdimensioneret. På intet sted i *Hákonarsaga* findes anført, hvem sagaens forfatter er. Oplysningen herom får vi først i Reykjarfjarðarbók sidst i 14. århundrede—det mest udførlige af de to håndskrifter af *Sturlungasaga* fra omkring 1300 (Ólafía Einarsdóttir, "Om de to håndskrifter af *Sturlunga saga*", *Arkiv för nordisk filologi* 83 [1968]: 44–80). Det andet og lidt tidligere håndskrift af samlingen, Króksfjarðarbók, bringer ikke de kortfattede notitser om Sturla Þórdarsons liv benævnt *Sturlu þáttr;* dog har nogle af papirafskrifterne af Króksfjarðarbók medtaget *Sturlu þáttr.* Sturlungasamlingens ophavsmand var en slægtning af Sturla Þórðarson og menes personligt at have tilføjet notaterne om hans liv, altså *þáttr,* omfattende omkring seks tryksider. Indholdet heri samler sig især om Sturlas Norgesophold og hans venskabelige forbindelse med Magnus Lagabøter og dennes dronning. Ifølge *Sturlu þáttr* vover Sturla først at rejse til Norge, da han erfarer, at kong Håkon er draget på togt til de Britiske Øer. Hurtigt vinder Sturla kong Magnus' tillid og påskønnelse; og straks efter Håkons død lader Magnus Sturla "setja saman sǫgu Hákonar konungs fǫður síns eptir sjálfs hans ráði ok inna vitrustu manna forsǫgn". Jeg mener, at vi her har et kvalificeret vidnesbyrd om, at Sturla skrev sagaen om Håkon Håkonsson, men også at hans forfatterfrihed over for stoffet har været noget begrænset (Ólafía Einarsdóttir, "Om samtidssagaens kildeværdi belyst ved *Hákonar saga Hákonarsonar*", *Alvíssmál* 5 [1995]: 29–80, her 33).

I sin fiksering på *Hákonarsagas* forfatter går Bagge så vidt som til at lade Sturla Þórðarson betragte kong Håkon som en kristen *rex justus.* Jeg mener snarere, at sagaens portræt af kongen er det velkendte billede af en nordisk fyrste, som opretholder lov og orden i sit rige—kvaliteter hyppigt fremholdte inden for skjaldedigtningen. Hvor Sturlas forfatterprofil træder klarest frem, er i hans fire store digte om kong Håkon, som han gjorde sideløbende med affattelsen af sagaen. Det virker, som om Bagge konsekvent ser bort fra digtene i *Hákonarsaga;* ikke færre end ni skjalde digtede om kong Håkon, blandt disse Snorri, Óláfr hvítaskáld og Gizurr Þorvaldsson, og sagaen bringer strofer fra digte af alle tre. Dette konsekvente fravalg af skjaldedigtene leder tanken hen på Peder Claussøn Friis, som i sin oversættelse af *Hákonarsaga* fra første halvdel af 17. århundrede udelader digtene, antagelig fordi han ikke havde nogen norsk oversættelse deraf.

Med rette fremholder Bagge i sin bog, at kong Håkon var en stor feltherre; og vi får gengivet nogle af sagaens kampskildringer—således forviklingerne ved det østlige Viken og vintertogtet til Värmland. Der gives også en veldokumenteret omtale af Håkons aktive udenrigspolitik, kulminerende med det afsluttende store togt til Skotland og Orknøerne. Den meget detaljerede skildring af togtet har efter min opfattelse haft Sturla Þórðarsons nevø Bǫðvar Sighvatsson blandt sine kilder ("Om samtidssagaens kildeværdi" 40–42); og det var i forbindelse med de irske forhandlinger, at man på norsk side blev klar over den pavelige autoritet til at give fyrster overhøjhed over territorier. Ideen fra Irland blev overført på Island, da man i Norge havde besøg af en legatus latere, altså en udsendt stedlig pavelig myndighed (Einarsdóttir, "Absalon" note 4).

Bogen slutter med en modstilling af Sverrir som "the gang leader" og Håkon Håkonsson som "the Lord's anointed". Og Håkon er ikke blot den store, men også statsretligt den fornemme. En sammenligning af storhed er nok altid vanskelig, da så meget afhænger af den benyttede målestok. Jeg vil dog her fremdrage et enkelt, konkret element, nemlig udmøntningens lødighed i disse to kongers regeringstid. I Sverrirs tid som konge holdt den norske mønt 90 procent sølv. Under samregentskabet Skuli-Håkon holdt mønten 60 procent; men efter 1240, da Håkon styrede alene, holdt mønten for det meste kun 30 procent eller endog derunder (jf. Kolbjørn Skaare, "Norsk utmyntning på Håkon Håkonssons tid", *Nordisk numismatisk årsskrift* 1970 [1971], 5–36; Ólafía Einarsdóttir, "Skulis oprør og slaget ved Örlygsstaðir: Norsk og islandsk politik 1220–1240", i *Kongsmenn og krossmenn: Festskrift til Grethe Authén Blom,* red. Steinar Supphellen [Trondheim: Tapir, 1992], 91–113, her 100–101). Dette kunne tyde på, at kong Håkon har overanstrengt rigets finanser med sin evige oprustning og sine mange togter.

Sverre Bagges bog indledes med en interessant definition fremsat af den franske forsker Louis Dumont, som på en givende måde skelner mellem individualitet og individualisme. Det førstnævnte berører det exceptionelle hos en person som individ, medens individualisme har at gøre med samspillet mellem den enkelte og samfundet. Og undervejs i læsningen af Bagges bog konfronteres man med denne skelnen, relateret til kongerne Sverrir og sønnesønnen Håkon. Trods forfatterens kompetente analyser og store kendskab til kildematerialet føler man sig som læser næppe overbevist om, at der nu også var så stor en forskel mellem de to konger i denne henseende.

I forordet oplyser Bagge, at bogen skal indgå i et større forskningsprojekt ved Universitetet i Bergen om individet i europæisk kultur. Man kan kun ønske god fortsættelse hermed. I sit opus over *Heimskringla* lykkedes det Bagge at levendegøre flere nordiske høvdinge og lade dem træde frem fra de tørre fakta, som ellers længe har været hyldet blandt forskerne som det væsentlige objekt. Trods forfatterens betydelige evner for mentalitetshistorie er dette mål måske ikke nået helt så godt i den foreliggende, særdeles velskrevne og læseværdige bog.

Ólafía Einarsdóttir